

Zondag 30 januari 2022

TivoliVredenburg – Grote Zaal – 15.00 uur

NEDERLANDS KAMERORKEST

Gordan Nikolić viool en muzikale leiding

Lucas Jussen piano

Igor Stravinsky 1882 - 1971

Concert in D (1946)

I *Vivace*

II *Arioso: andantino*

III *Rondo: Allegro*

Ludwig van Beethoven 1770 - 1827

Pianoconcert nr. 1, opus 15 in C (1795-1800)

I *Allegro con brio*

II *Largo*

III *Rondo: Allegro scherzando*

Het begon met een armzalige zolderkamer in Wenen

'Das große Dreigestirn' worden ze genoemd. Haydn, Mozart en Beethoven. Postuum mag de waarde van hun erfgoed *sky high* gestegen zijn, bij leven van de grote drie was het nog flink bijkelen geblazen voor ze. Haydn, de 'vader' van de later zo befaamde 'Weense Klassieken', betrok zeventien jaren jong een armzalige zolderkamer aan de Michaelerplatze in Wenen, 'zonder kachel'. Hij vond er amper beschutting tegen de regen, memoreerde Georg August Griesinger. Toch is het dezelfde Haydn voor wie de jonge Beethoven november 1792 in Wenen arriveert. De dan internationaal gevierde 'vader' van de Weense klassieken heeft zich na een bloeitijd van 29 jaren als kapelmeester aan het hof van Esterházy een iets warmer onderkomen gevonden aan de Wasserkunstbastei 1196, in onderhuur bij een aristocraat. Beethoven komt er over de vloer als leerling. Stiekem laat Ludwig zijn voor Haydn gemaakte opgaven corrigeren door de ervaren componist Johann Schenk. Vervolgens schrijft hij ze over – Schenks correcties inclusief – om ze met stalen smoel als eigen huiswerk aan zijn strenge docent te overhandigen.

Schamele baantjes voor strijkers

Jan Caeyers schetst in zijn Beethoven-biografie hoe de hofkapel van Wenen in 1795 slechts aan twaalf violisten een schamel vast baantje bood (10 violen, 2 altviolen). Theaterorkesten boden een aanstormend strijker ietsjes meer kans: 33 vaste betrekkingen voor violisten en 12 voor altviolisten. Kijk naar het podium en zie dit prachtige kamerorkest. Talloze snaren zijn gestemd, glimmende strijkinstrumenten verkeren in topvorm, het paardenhaar op de stokken staat gespannen, is geharst. De musici beheersen een heel repertoire aan streken. Het lijkt allemaal zo vanzelfsprekend, maar echt mensen, hier is eeuwenlang keihard voor geknokt. Wij dromen graag van Wenen als het Mekka van de klassieke muziek, maar zo ver was het nog lang niet. Wenen had theaters, balzalen en operatheaters. Het maken van pure muziek gold nog als 'niet-essentieel' beroep, om in Haagse termen te spreken. Een concertzaal puur voor de muziek alleen? Het Wiener Musikverein liet nog tot 1831 op zich wachten. Makers als Haydn, Mozart en Beethoven gaven de stad daartoe de aanzet en de impuls. Zij dwongen het af, en zo gaat het nog steeds. Actie volgt, vertraagd, op visionaire inspiratie. Op naar de pure muziek, eindelijk weer live!

Neobarok voor Bazel

'*Concerto en RÉ, dédié à la Basler Kammerorchester et son chef Paul Sacher*', schreef Stravinsky boven aan de partituur. De Zwitserse dirigent en mecenas Sacher vierde met dit *Concert in D* het twintigjarig bestaan van zijn kamerorkest, in 1926 door hem opgericht te Bazel. In het *Vivace* strijken de musici losse noten in spiccato en tokkelen ze hun snaren in pizzicato. Ingetogen muziek is het, rijk aan rusten, met soms de plotse valwind van een enkele pittige uitbarsting. In het *Arioso* vloeit lyriek uit violenharten. Radertjes in de altviolen zetten het finale *Rondo* in beweging. Model voor dit werk stond het barokke concerto grosso. Het was Stravinsky's eerste Europese opdracht op Amerikaanse bodem ontvangen, geschreven in het mekka van de filmindustrie. Voltooid, 8 augustus 1946 in Hollywood.

Verovering van Wenen

De luie Weense adel schepte er een satanisch genoegen in wrede hanengevechten tussen pianisten te organiseren. Een kolfje naar de hand van Beethoven, die menig lokaal pianist een verpletterende nederlaag wist te bezorgen met zijn duivelse virtuositeit en improvisatievermogen. Zo, die tegenstanders waren geïntimideerd. Nu nog het Weense publiek veroveren! Daarvoor diende het pianoconcert, had Mozart al eerder bewezen. Lucas Jussen speelt hier chronologisch gezien het tweede pianoconcert van Beethoven, het eerst uitgegeven als 'nummer 1'.

Een halve toon te laag!

Beethoven kreeg in de winter van 1795-1796 de kans dit pianoconcert te presenteren tijdens twee benefietconcerten rond zijn oude meester. Haydn presenteerde zijn nieuwste symfonieën uit Londen. Beethoven werkte tot op het laatste nippertje aan de verfijning van zijn Rondo-finale. Een kwartet kopiisten pende zich een ongeluk om de orkestpartijen af te krijgen. De musici brak het zweet bij voorbaat uit bij dit ongevoel lastige pianoconcert. Ze smeekten om een extra repetitie.

De groepsleiders traden daarvoor aan in Beethovens rommelige componeerhol. Ze trokken groen weg toen hij de toetsen van zijn klavier beroerde. De piano bleek lang niet gestemd, was danig gezakt. Een halve toon te laag! Beethoven zal heus gemopperd hebben, speelde vervolgens zijn pianoconcert zonder blikken of blozen in Des-groot. Een halve toon hoger, in overeenstemming met het C-groot van de strijkers. Als een topschaker kon hij moeiteloos tientallen zetten vooruitdenken.

Boem, boem, paukenslag

Elke toonsoort kende een specifiek karakter en C-groot was 'de' verfkleur van Karwei voor een triomfantelijk boem, boem, paukenslag met retteketet trompetgeschal. De orkestopening biedt direct ruimtelijk perspectief. Je hoort de suggestie van een marcherende fanfare in de verte, met een zwieperd van een toonladderloopje naar boven. Zouden het oprukkende militairen zijn? Een lyrische uitweiding volgt... en plotseling staan ze recht voor onze neus: luid trompetgeschal, de paukenist slaat op zijn vellen! Het eenvoudige motief met octaafsprong staat direct in het geheugen gegrift. De kiem voor alles wat volgt, typisch Beethoven.

Wiegende mineur-tertsen in de strijkers leiden het tweede thema in. Nu dalen ineens de toonladders, rustig zangerig en empathisch. In contrast met die ritmisch uitgebeitelde houwdegen van het eerste thema, klinkt hier ineens een teergevoelig aftasten van harmonische kleuren. Lijnen van houtblazers worden fijntjes ingeweven, hoorbare vruchten van Beethovens noeste studie van het contrapunt. De fluit treedt soepel naar voren, de fagot speelt kat en muis met de hobo.

Militaire trots keert weer. Het kernmotief wordt ingeklonken tot z'n essentie: een puntig stijgend octaaf. Het blijkt een uitnodiging voor de pianosolist. Het snel opwaarts roetsjen over de toetsen klinkt ook in *Notte giorno faticar*, de nachtelijke tuinscène waarmee orkest en Leporello de eerste scène openen in Mozarts opera over vrouwenverslinder *Don Giovanni*. 'Rust krijg ik nooit, bij dag noch nacht', klaagt daarin de knecht. Cascades van dalende drieklanken volgen op dat roetsjen. Ziehier mijn verleidingskunsten, ik ben de Don Juan van het klavier, lijkt Beethoven te willen zeggen.

Een fluisterzachte doorwerking

De hobo verklaapt ons een geheim en de pianosolist stort zichzelf met orkest en al in meeslepende avonturen. Fluisterzacht en ijselijk spannend in pianissimo. Een hoorn in de verte, harpachtige arpeggio's uit de vleugel. Van wat in het vakjargon 'de doorwerking' heet, maakt Beethoven een sprookje op het mos van een donker bos. Een dramatisch naar beneden denderende toonladder en we zijn weer bij het aanvangsthema. De reprise is meer dan een herhaling, telkens weer trakteert deze muzikale meesterverleider op variatie. De cadens wordt aangekondigd door het voltallige orkest. Beethoven improviseerde dit solospektakel altijd *on the spot*. Liet hij dit pianoconcert in 1800 afdrukken, verschillende opties voor de cadensen begon hij pas in 1808 vast te leggen. Had Beethoven niet zo met zijn gehoor geworsteld, dan had hij dat misschien wel nooit gedaan.

Het langzame deel lijkt de dagen van Mozart op te roepen in As-groot. Luisteraars die Wolfgang Amadeus nog live als pianist hadden horen optreden zullen vast Maximá-traantjes hebben gelaten. Afgewogen versieringen, charmante pianoloopjes, en hoor! Daar heb je het door Mozart zo gekoesterde nieuwe blaasinstrument: de klarinet. Zacht vegende strijkstokken, grootse vergezichten, een zingende vleugel boven plukkende strijkers. Steeds meer belanden we in Beethovens eigenzinnige dramatiek. De klarinet haakt weer in en neemt de leiding over, vergezeld door briljante trillers en parelende loopjes in de piano. Spektakel biedt het *Rondo*. Kruisende handen, vliegende octavenpassages, Olympische hink-stap-sprongen voor de linkerhand. Briljante dialogen tussen piano en blazers, blazers en strijkers, linker- en rechterhand van de pianist. Humor, zoals nog even quasi bij vergissing een thema in B-groot spelen. Een feest van een coda en dan klaagt de hobo dat het alweer voorbij is. Boem, boem, afgelopen en uit!

Huib Ramaer

Gordan Nikolić heeft als concertmeester sinds 2004 de muzikale leiding over het Nederlands Kamerorkest. De van oorsprong Servische violist leerde het vak bij dirigent en violist Jean-Jaques Kantorow in Basel, maar dirigent Sir Colin Davis is zijn grote inspirator. Onder deze legendarische dirigent werd Nikolić in 1997 aangesteld als concertmeester van het London Symphony Orchestra. Hij staat niet als dirigent voor het orkest, maar voert vanaf de eerste lessenaar de musici aan.

Lucas Jussen kreeg zijn eerste pianolessen van Leny Bettmann in zijn geboorteplaats Hilversum. In 2005 studeerde hij samen met zijn broer Arthur op uitnodiging van Maria João Pires bijna een jaar lang in Portugal en Brazilië. In de jaren daarna volgden zij lessen bij Jan Wijn en Ton Hartsuiker waarbij ze zich bij de laatste verdiepten in de moderne pianomuziek. Lucas vervolgde zijn studie bij Menahem Pressler in de VS en bij Dmitri Basjkirov in Madrid.

Samen met zijn broer Arthur won hij diverse prijzen, waaronder in 2011 de eerste Concertgebouw Young Talent Award. Zowel samen als alleen soleerden Lucas en Arthur Jussen bij nagenoeg alle Nederlandse orkesten en werden ze in het buitenland uitgenodigd door o.a. het Boston Symphony Orchestra, Philadelphia Orchestra, Nationaal Orkest van Denemarken, City of Birmingham Symphony Orchestra, Academy of St Martin in the Fields, en de symfonieorkesten van o.a. Montréal, Sydney, Singapore en Shanghai. Ze soleerden onder de baton van o.a. Christoph Eschenbach, Valery Gergjev, Sir Neville Marriner, Andris Nelsons, Yannick Nézet-Séguin, Jukka-Pekka Saraste, Jaap van Zweden en Jan Willem de Vriend. Sinds 2010 hebben Lucas en Arthur een exclusief contract bij Deutsche Grammophon. Voor dit label namen ze muziek op van o.a. Beethoven (Edison Klassiek), Schubert, Mozart (pianoconcerten KV 365 en KV 242), Poulenc (Concert voor twee piano's), Saint-Saëns en Johann Sebastian Bach. Op hun laatste cd staan werken voor twee piano's van Russische componisten: Arenski, Rachmaninov en Stravinsky.